

Notitie inzake de openbare eredienst van de kerk

Richtlijnen en adviezen van het deputaatschap bij de hoge overheid
aangeboden op de Generale Synode van 2010

Rapporten 2010

4. Notitie over het karakter van de openbare eredienst

4.1. Inleiding

U ontvangt hierbij de 'notitie inzake de openbare eredienst van de kerk'. Uw synode heeft tijdens de zitting van 2007/2008 het deputaatschap bij de hoge overheid gevraagd zich te bezinnen op betekenis en consequenties van het karakter van de openbare eredienst (Acta 2007, pag. 128). Bij u leefden vragen, of en zo ja welke consequenties verbonden zijn aan het feit, dat bij het verspreiden en/of beluisteren van preken steeds meer gebruik wordt gemaakt van de moderne media.

Bij een eerste gedachtenwisseling over dit onderwerp kwam ons deputaatschap tot de conclusie, dat het een complexe (juridische) materie betreft.

We hebben geprobeerd om aan de hand van enkele principiële uitgangspunten betreffende de eredienst, en met gebruikmaking van een advies van een deskundige, een bijdrage te leveren aan de bezinning. We betreden nadrukkelijk niet het brede terrein van de gebruiksmogelijkheden van internet voor Woord- en evangelieverkondiging, alhoewel er diverse raakvlakken zijn.

4.2. Enkele principiële noties

Het leek ons nuttig - ter nadere bezinning op het karakter en de betekenis van de openbare eredienst - om eerst kort enkele principiële uitgangspunten te noemen.

De samenkomst van de gemeente (zondags en in de week) is een samenkomst van de gemeente des Heeren, een vergadering der gelovigen. Dat er kaf onder het koren is en onkruid tussen het tarwe, doet aan deze principiële stellingname niets af. Deze gemeente komt samen voor Gods aangezicht, en vraagt of de Heere aanwezig wil zijn met de bediening van Zijn Heilige Geest. Het is Gods wil dat de gemeente samenkomt. In de eredienst vergadert de Heere Zijn gemeente en roept deze samen. Hij komt met de prediking van verzoening en wil Zijn volk onderwijs geven door middel van Zijn Woord. De werking door de Geest van God is hierbij onmisbaar.

We noemen de dienst eredienst (Heidelberger Catechismus 38/103). De gemeente wordt vergaderd, gesticht en gebouwd in het geloof door de verkondiging van Gods Woord (HC 35/98). De gemeente komt bijeen als het lichaam van Christus. De gemeenschap (koinonia) is het kernwoord dat de samenkomende gemeente kenmerkt.

Een tweede belangrijke principiële notie is, dat de samenkomende gemeente ook een taak heeft naar de wereld. Zij heeft dé exclusieve Boodschap voor de wereld. De samenkomst heeft derhalve ook een missionair, en daarmee ook een publiek karakter.

Hier doen zich nieuwe vragen voor, vooral over het aspect openbaarmaking en openbaarheid.

4.3. De juridische kontekst

De Grondwet (artikel 6) en het Burgerlijk Wetboek (artikel 2 lid 2) reguleren de vrijheid van godsdienst, waarbij religieuze gemeenschappen in principe autonoom zijn.

Op grond van deze vrijheid van godsdienst komt aan de gelovigen het in beginsel onaantastbare recht toe hun (visie op het) geloof te belijden, te verkondigen en te verspreiden, ook al worden de geloofsopvattingen niet gedeeld door anderen of - sterker nog - ook al zijn zij in strijd met hetgeen in onze Nederlandse samenleving min of meer algemeen wordt aanvaard.

Anders gezegd: het hebben van een geloofsovertuiging staat iedereen vrij, en dit geldt ook voor het uitdragen, het belijden en manifesteren hiervan.

Dit is zowel van toepassing binnen de kerk als in het publieke domein.

Van essentieel belang is wel, dat deze overtuiging en de daarop gebaseerde opvattingen moeten zijn terug te voeren tot bronnen die de oorsprong zijn van deze overtuiging.

Voor de kerk kan dat niet anders zijn dan het onfeilbare Woord van God en de daarop gegronde belijdenis, als exclusieve en onopgeefbare bronnen.

4.4. Openbare erediensten

Binnen ons kerkverband spreken we over *openbare erediensten*. Openbaar heeft hier meerdere betekenissen:

- de kerk is voor iedereen toegankelijk;
- de kerk heeft een woord (Het Woord) voor de wereld;
- de kerk heeft een roeping naar de samenleving, maar dient zich te onthouden van politieke uitspraken.

We noemen nog een ander belangrijk aspect. We zouden met recht kunnen zeggen, dat de openbare eredienst een unieke en onvervangbare gebeurtenis is, waarin de plaatselijke gemeente met de eigen kerkenraad (en predikant) samenkomt. Een onderling samenzijn van de eigen *gemeenschap*, waarin - naast de Woordverkondiging - ook het *gemeenschappelijk* gebed een belangrijke plaats heeft.

De eigen predikant kan zich ook vrij en geroepen voelen in deze eredienst van de eigen gemeente zaken aan de orde stellen, wat hij in een andere gemeente niet zal doen.

In die zin is de eredienst 'naar buiten toe' niet overdraagbaar of te kopiëren.

Aan de andere kant is de eredienst openbaar. Zij is voor iedereen toegankelijk en moet daarom ook uitnodigend zijn.

We hebben bovendien niets te verbergen, en willen dat ook niet.

4.5. Verantwoordelijkheid en openbaarmaking

We willen in deze paragraaf het onderscheid maken tussen de openbare eredienst en het openbaar maken van preken. Hierboven is reeds het unieke karakter van de eredienst besproken.

Wie is verantwoordelijk voor de preek? In ons kerkverband is dat - met toepassing van de Dordtse Kerkorde - duidelijk: de kerkenraad, naast uiteraard de predikant.

Deze verantwoordelijkheid komt in ons kerkverband tot uitdrukking door middel van het gebed in de consistorie voor het begin van de eredienst, maar ook in de handdruk van kerkenraad en predikant vóór en ná de dienst. In zekere zin betekent deze medeverantwoordelijkheid van de kerkenraad ook een 'bescherming' van de predikant.

Wie is verantwoordelijk voor het *openbaar maken* van de preek?

Als het gaat om het aanbieden, publiceren en verspreiden van preken in boekvorm is dit juridisch geregeld, onder andere via de Auteurswet. In die situaties is er ook sprake van expliciete toestemming door de auteur. Een expliciete toestemming van de kerkenraad, waartoe de auteur behoort, is in ons kerkverband niet (meer) gebruikelijk.

Naarmate de moderne media verfijnder werden, kwamen ook de verantwoordelijkheden diffuser te liggen. Wie geeft toestemming de cassettebandjes te verspreiden; hoe zit het met de verantwoordelijkheid van de predikant en van de kerkenraad? Veelal gebeuren aanbieding en verspreiding zonder expliciete toestemming.

Bij de aanbieding van preken via kerktelefoon, scanner en internet ligt de verantwoordelijkheid naar ons oordeel weer duidelijker, namelijk bij de kerkenraad. De kerkenraad maakt de preek bewust openbaar, en verleent medewerking aan de betreffende faciliteiten.

We komen overigens thans bij een belangrijk onderscheid terecht. Is bij de kerktelefoon nog sprake van een 'eigen' beperkte doelgroep van luisteraars. Bij de scanner en vooral via internet is het bereik vele malen groter en de doelgroep universeel. Dit geeft een extra dimensie aan de verantwoordelijkheid van kerkenraad en predikant voor de openbaarmaking.

4.6. *Vrijwillige kennisneming*

Hoe zit het met de verantwoordelijkheid van de luisteraar? Aan de kant van de 'ontvanger' ligt de verantwoordelijkheid eenduidiger.

Bij het kennisnemen of beluisteren van preken is er sprake van vrijwilligheid. Niemand is verplicht tot luisteren en/of lezen. Er is geen verplichte of ongewilde confrontatie; in sommige situaties is er zelfs uitsluitend toegang mogelijk via specifieke toegangscode's of afstemming op specifieke frequenties. Bij het gebruik van internet moeten belangstellenden de internetpreek zelf opzoeken. (Overigens: deze vrijwilligheid is een relevante omstandigheid, die de moderne media zoals internet als externe verspreidingsvorm vanuit juridisch perspectief geschikt maken.)

4.7. *Omslagpunt*

Er zijn - ook van recente datum - gebeurtenissen en jurisprudentie bekend, waaruit een begrenzing en een beperking van de godsdienstvrijheid in het geding zijn.

De *begrenzing* ligt in het feit, dat in het openbaar uitgesproken of openbaar gemaakte overtuigingen en opvattingen wel om 'godsdienst' moeten gaan. Het is niet (meer) toegestaan buiten de grenzen van de geloofsovertuiging te treden.

Concreet betekent dit, dat er geen beperkingen zijn wat betreft de inhoud van de Bijbelse opdracht en boodschap.

Maar daarnaast geldt er wel een *beperking* ten aanzien van de *wijze* van verkondiging: de boodschap mag niet op nodeloos kwetsende en grievende wijze plaatsvinden; zij moet geschieden met inachtneming van de zorgvuldigheid in het maatschappelijk verkeer. Het noemen van bijvoorbeeld (groepen) personen met naam en toenaam kan in de buurt van belediging komen, en kan een onrechtmatige daad impliceren. Vooral bij tuchtzaken (die via de preek openbaar komen) luistert de woordkeuze zeer nauw.

Met name de laatstgenoemde beperking vormt een belangrijk omslagpunt. De vorm en wijze van de verkondiging mag niet nodeloos kwetsend en/of nodeloos grievend zijn. Belangrijke aspecten daarbij zijn:

Het onderscheid tussen intern-kerkelijke en extern-publieke verkondiging.

De mate van vrijwilligheid van de confrontatie met de verkondiging.

De bejegening van andersdenkenden; hoe komt de boodschap over bij andersdenkenden?

Kort samengevat: het omslagpunt richt zich niet (primair) op de inhoud van de verkondiging, maar op de vorm.

We moeten er als kerkverband op voorbereid zijn, dat de burgerlijke rechter deze vorm in toenemende mate zal toetsen. Juist ook in een tijd, dat de ontvanger en luisteraar steeds kritischer maar ook steeds universeler worden en niet meer uitsluitend uit eigen gemeenteleden bestaan. Ook andersdenkenden hebben thans toegang tot onze preken!

4.8. *Concrete invulling*

Zorgvuldigheid is dus geboden bij het openbaar maken van preken. Hierin ligt een primaire verantwoordelijkheid voor de kerkenraad en zijn eigen predikant.

Belangrijk is ook de rol van de predikant. Naar onze opvatting heeft hij de bevoegdheid om zonder opgaaf van redenen niet in te stemmen met publicatie of openbaarmaking van zijn preek.

Met de moderne media worden ook de risico's groter.

Het lijkt ons van belang, dat de eigen kerkenraad regels stelt voor concrete toepassing.

We denken daarbij aan het weglaten van delen van de liturgie (bijvoorbeeld het gebed). Of het weglaten van specifieke passages uit de preek, die uitsluitend de eigen gemeente betreffen (bijvoorbeeld bij tuchtzaken of andere bijzondere gebeurtenissen). Ook het expliciet geven van toestemming is zo'n concrete maatregel.

4.9. Advies

Deze notitie heeft niet de pretentie allesomvattend en volledig te zijn. Het gaat ons vooral - zo hebben wij de vraagstelling van uw Synode geïnterpreteerd - om bewustwording en het aandragen van bouwstenen voor een beleids- en gedragslijn, die nader door de kerkenraad desgewenst kan worden ingevuld.

Als de kerkenraad hiertoe besluit, dan adviseren wij van de volgende kernpunten uit te gaan:

We moeten blijven uitgaan van het theologisch unieke karakter van de openbare eredienst.

We moeten blijven uitgaan van het unieke en onvervangbare karakter van de eredienst binnen de plaatselijke gemeente/gemeenschap.

De eredienst is openbaar en moet uitnodigend zijn voor iedereen; ook is er sprake van een vrijwillige toe- en uittreding.

Ons kerkverband heeft -zoals alle andere kerkverbanden- een juridisch eigen plaats in de Nederlandse rechtsorde; zij heeft het recht de geloofsovertuiging in- en extern uit te dragen.

Het komt aan op een zorgvuldige omgang door predikant en kerkenraad met de hoorders/lezers. Het is gewenst en raadzaam rekening te houden met het verschil in hoorders/lezers binnen en buiten het kerkverband; dit geldt ook bij het verspreiden en publiceren van preken.

De hoorders/lezers nemen vrijwillig kennis van de preken (via de oude en moderne media); er is geen verplichte en/of onvrijwillige confrontatie.

Een predikant heeft de bevoegdheid om zonder opgaaf van redenen niet in te stemmen met het publiceren of openbaarmaken van een preek.

Acta 2010 – gedeelte betreffende bovenstaande notitie:

Thans stelt de preses hoofdstuk 4 van het rapport aan de orde. Dit betreft de door de vorige synode gevraagde notitie inzake de betekenis en consequenties van het openbare karakter van de eredienst. Aan de bespreking van deze notitie nemen diverse afgevaardigden deel.

Verskillende afgevaardigden spreken hun waardering voor de notitie uit.

Een der afgevaardigde predikanten wijst erop dat de prediking waar nodig ook vermanend en/of bestraffend moet zijn, zo nodig ook richting de overheid. Dit ongeacht de mogelijke consequenties. Hij wijst op het voorbeeld van de oudvaders die waar nodig ook de magistraten rechtstreeks aanspraken. Een der ouderlingen waardeert de in de notitie vervatte adviezen doch waarschuwt voor een teveel aan regels. Een andere afgevaardigde wijst op de mogelijke consequenties van de verspreiding van preken via internet. Kwesties die intern in een gemeente aan de orde zijn kunnen zo ook wijder verspreid worden. Hij bepleit een handreiking inzake het omgaan met het auteursrecht dat predikanten betreffende de door hen gehouden preek hebben. Verschillende afgevaardigden vragen voorts naar de status van deze notitie.

De voorzitter van het deputaatschap geeft aan dat het deputaatschap met de inhoud van deze notitie geworsteld heeft. Het deputaatschap heeft zeker geen keurslijf van regels beoogd. Hij onderstreept dat een predikant in de prediking moet kunnen zeggen wat hij op grond van Gods Woord nodig acht; de zonden moeten worden aangewezen. Maar als het personen betreft is wel steeds een zorgvuldige woordkeus noodzakelijk. De notitie heeft de bedoeling een bezinning op de daarin aangesneden materie op gang te brengen. Het laat de verantwoordelijkheid van de kerkenraden volledig intact. De notitie heeft ook niet de pretentie allesomvattend en volledig te zijn. De verantwoordelijkheid behoort uiteindelijk bij de kerkenraden te blijven.

De assessorpreses geeft naar aanleiding hiervan in overweging dat de synode besluit te volstaan met kennisneming van de notitie in plaats van daarmee in te stemmen zoals thans in de beslispunten onder 4.9 staat aangegeven. Aldus wordt besloten.

Vanuit de vergadering wordt gevraagd of het dus nodig is dat telkenmale tussen een predikant die elders voorgaat en de desbetreffende kerkenraad een afspraak moet worden gemaakt inzake de verspreiding van de preek via internet. De voorzitter van het deputaatschap bevestigt dit.

Bij de voortgezette discussie over deze notitie spreken verschillende afgevaardigden als hun zorg uit dat de ruimte voor het eigen spreken van de kerk steeds verder wordt beperkt. De voorzitter van het deputaatschap merkt in reactie hierop op, dat de rechter distantie zal betrachten als het gaat om de inhoud van het kerkelijk spreken. Hij verwijst daarbij naar recente uitspraken van het Europese Hof voor de rechten van de mens. We moeten niet ijdel bezorgd zijn, maar naar Gods Woord blijven spreken, aldus ds. Silfhout. Wel moet daarbij bedacht worden dat er een tijd kan komen dat er aan het belijden van de waarheid op grond van Gods woord lijden verbonden kan zijn. Hij onderstreept nogmaals de noodzaak van een zorgvuldig woordgebruik.

De assessorpreses stelt voor om deze notitie onder de aandacht van de kerkenraden te brengen en daarbij een aantal aandachtspunten uitdrukkelijk te benoemen, zoals ten aanzien van het vragen aan de gastpredikant of de dienst uitgezonden mag worden via internet. Hij wijst erop dat ook de kerktelefoon soms een probleem kan vormen. Zijns inziens verdient het aanbeveling dat bijvoorbeeld bij het aflezen van de namen van hen die schuldbelijdenis hebben gedaan de kerktelefoon wordt uitgezet. Ook dit zou in deze brief kunnen worden opgenomen. Ds. Silfhout zegt deze suggesties gaarne te zullen meenemen.

De preses vat als conclusie samen dat de notitie niet de status krijgt van synodaal vastgesteld beleid. Het gaat om richtlijnen en adviezen waarvan de synode kennis neemt en die met een begeleidend schrijven aan de kerkenraden zullen worden aangeboden.